

Карл Ясперс
За произхода и целта
на историята

Издателска къща **Анубис**
София, 2012

КАРА ЯСПЕРС

ЗА
ПРОИЗХОДА
И ЦЕЛТА
НА ИСТОРИЯТА

Превод от немски: Димитър Зашев

София, 2012

Издаването на това произведение е подкрепено от литературната мрежа ТРАДУКИ, членове на която са Федералното министерство за европейски и международни работи на Република Австрия, Външно министерство на Федерална република Германия, Швейцарската културна фондация Про Хелвеция, Култур-Контакт Австрия, Гьоте-институт, словенската Агенция за книгата ЈАК, Културното министерство на Република Хърватия и фондация С. Фишер.

Карл Ясперс

За произхода и целта на историята

© Издателска къща **Анубис**, София 2012

Превод **Димитър Зашев**

© of the translation: S. Fischer Foundation by order of TRADUKI

ISBN 978-954-426-926-5

Оригинално заглавие:

Karl Jaspers

Vom Ursprung und Ziel der Geschichte

© 1949, 1983 by Piper Verlag GmbH, München

ПРЕДГОВОР

Историята на човека в значителна степен е изчезнала от спомена. Едва чрез проучвателското търсене тя става – в незначителна част – достъпна.

Глъбта на дългата, всеосноваващата предистория собствено не се и осветява с мътни светлини. Преданието из историческото време – из времето на писменото засвидетелстване – е случайно и с пропуски; действително богато на документи то става едва след XVI в. сл. Хр. Бъдещето е нерешено – едно безгранично пространство от възможности.

Между стократно по-дългата предистория и безмерността на бъдещето лежат петте хилядолетия на зримата за нас история – една нищожна отсечка в сред необозримо траещото човешко съществуване. Тази история е отворена към предисторическия свят и към бъдещето. Тя не може да бъде завършена от никоя страна и да бъде постигната в окръглен вид като един носещ самия себе си целокупен образ.

Посред историята стоим ние и нашето настояще. Същото става нищо и никакво, когато тя, в тесния хоризонт на деня, се изгуби в голото настояще. Моята книга иска да спомогне за нарастването на съзнанието за настоящето.

Настоящото се изпълва чрез историчното основание, което ние довеждаме до действителност в нас – първата част на книгата третира досегашната световна история.

Настоящото, от друга страна, се изпълва от скритото в него бъдеще, чиито тенденции ние правим в отбрана или в съгласуваност с нашите – втората част се опитва да говори за настояще и за бъдеще.

Ала едно изпълнено настояще позволява котвата да бъде хвърлена във вечния произход. С историята да се стигне отвъд всякаква история, до всеобхващащото, това е сетното, което наистина е непостижимо в мисленето, но пак може да бъде докоснато – третата част е длъжна да обсъди смисъла на историята.

Карл Ясперс

СЪДЪРЖАНИЕ

Първа част

СВЕТОВНА ИСТОРИЯ

УВОД: Въпросът за структурата на световната история	14
1. ОСЕВОТО ВРЕМЕ	17
а. Характеристика на Осевото време	18
б. Структурата на световната история, набелязана откъм Осевото време	23
в. Проверка на тезата за Осевото време	26
1. <i>Има ли фактическо положение на нещата?</i>	26
2. <i>От какъв вид е утвърждаваният паралелизъм?</i>	29
3. <i>Каква е причината за това фактическо положение?</i>	31
4. <i>Въпросът за смисъла на Осевото време</i>	38
2. СХЕМА НА СВЕТОВНАТА ИСТОРИЯ	40
3. ПРЕДИСТОРИЯ	47
а. История и предистория	47
б. Държане към предисторията	49
в. Времева схема на предисторията	52
г. Какво се е случило в предисторията?	54
1. <i>Биологически свойства на човека</i>	56
2. <i>Историческа придобивка</i>	60
д. Целокупен аспект на предисторията	62
е. Въпросът за съпринадлежността на всички хора	62
4. ДРЕВНИТЕ ИСТОРИЧЕСКИ ВИСОКИ КУЛТУРИ	64
а. Обзор	64
б. Кои събития са въвели историята?	66
в. Общото и различията при древните високи култури	70

5. ОСЕВОТО ВРЕМЕ И НЕГОВИТЕ ПОСЛЕДИЦИ	72
а. Структурирането на световната история чрез Осевото време	72
б. Световната история след проби́ва на Осевото време	76
в. Значението на индогерманските народи	78
г. История на Запада	80
1. Целокупен аспект	80
2. Значението на християнската ос	81
3. Непрекъснатост в образоваността на Запада	82
6. СПЕЦИФИЧНОТО НА ЗАПАДА	84
<i>Страни и народи – Политическа свобода – Консеквентна рационалност – Вътрешното достояние на личностното Бъгене-себе-си – Неминуемост на света – Недогматика и изключение – Претенция за изключителност – Решителност – Личности</i>	
7. ОРИЕНТ И ОКЦИДЕНТ	89
8. ОЩЕ ВЕДНЪЖ: СХЕМА НА СВЕТОВНАТА ИСТОРИЯ	94

Втора част
НАСТОЯЩЕ И БЪДЕЩЕ

1. НАПЪЛНО НОВОТО: НАУКА И ТЕХНИКА	104
Увод	104
I. Модерната наука	104
а. Характеристика на модерната наука	106
1. Универсална	
2. По принцип недоведена до готов вид	
3. В извърнатост към най-малкото	
4. Не космос, ами космос на науките	
5. Радикалност	
6. Не господстващи категории, ами овладяване на всички категории	
7. Научна нагласа	
б. Въпрос за произхода на модерната наука	112
Социологически условия – Волята за власт – Библейската религия	
в. Деформации и задачи на модерната наука	118
II. Модерната техника	122
а. Същност на техниката	126
1. Дефиниция на техниката	126
2. Големият исторически прелом вътре в техниката	129
б. Същност на труда	133
1. Дефиниция на труда	133
2. Трудът след прелома на модерната техника	137
в. Придаване ценност на труд и техника	141
Придаване ценност на труда	141
Придаване ценност на модерната техника	143
1. Отдалечаване от природата и нова близост до природата	145
2. Неправилното схващане за границите на техниката	147
3. Възприемане на демонизма на техниката	152

2. СЪВРЕМЕННАТА СИТУАЦИЯ НА СВЕТА	157
Увод	157
а. Характеристика на съвременното положение	158
1. Масите стават решаващ фактор за произтичащите събития	158
2. Разпадане на традиционните ценности (безверие) – Мисленето в идеологии – Симплификацията – Животът чрез отрицанието	162
б. Въпросът чрез какво е възникнало съвременното положение	167
в. Обобщение	171
<i>Универсален процес – Мащаб на преценката</i>	
3. ВЪПРОСЪТ ЗА БЪДЕЩЕТО	174
<i>Увод за прогнози: Обзор върху смисъла на прогностиката – Документи за песимистични прогнози от XIX в. – Мисълта за прогреса – Биологични прогнози – Загриженост пред бездната на новите реалности – Страхът като шанс – За прогностичното държане</i>	
I. Целта: свободата	188
а. Философското понятие свобода	189
б. Власт и политическа свобода	194
II. Основните тенденции	212
а. Социализъм	212
1. Източници и понятие за социализъм	212
2. Власт	214
3. Планиране и всеобщо планиране	215
4. Образът на икономиката: Свободна конкуренция или планово стопанство?	218
5. Средството на планирането: бюрокрацията	222
6. Границата на разумното планиране	225
7. Социализъм и всеобщо планиране	232
8. Мотив за всеобщото планиране и преодоляването на последното	236
б. Световно единство	238
<i>Увод: Историческата аналогия с края на Осевото време</i>	239

1. Световна империя или световен ред	242
2. Политическите властови потенциали: Национални държави и велики сили – Праразделение на света – Класическата политическа свобода – Чувство за земя и за власт	248
3. Опасностите по пътя към световния ред: Нетърпение – Веднъж добитата диктатура не може да бъде свалена отвътре – Опасността от абсолютно разрушение	252
4. Мисли против възможността на световния ред	260
5. Идеята за световен ред	261
в. Вярa	264
Увод	264
1. Вярa и нихилизъм	265
2. Аспект на съвременното положение	267
3. Въпросът за основните категории на вечната вярa: Вярa в Бога – Вярa в човека – Вярa във възможностите, съществуващи в света. Последниците от вярата: Сила из вярата – Търпимост – Одушевяване на всяко действие	271
4. Мястото на вярата в бъдещето	275

Трета част
ЗА СМИСЪЛА НА ИСТОРИЯТА

УВОД: Въпрос за смисъла на историческите разглеждания	284
1. ГРАНИЦИ НА ИСТОРИЯТА	288
а. Природа и история	288
б. Наследственост и традиция	289
в. История и космос	291
2. ОСНОВНИ СТРУКТУРИ НА ИСТОРИЯТА	294
а. Всеобщото и индивидът	295
б. Историята като стагий на преход	297
3. ЕДИНСТВОТО НА ИСТОРИЯТА	301
Увог	301
а. Загатващи за единство фактически състояния	302
1. <i>Единство на предразположенията на човека</i>	302
2. <i>Универсалното</i>	306
3. <i>Прогресът</i>	307
4. <i>Единството в пространство и във време</i>	309
5. <i>Особени единства</i>	311
б. Единство по смисъл и цел	313
в. Единство за цялостното мислецо съзерцание	315
<i>Обобщение</i>	321
4. НАШЕТО МОДЕРНО ИСТОРИЧЕСКО СЪЗНАНИЕ	324
а. Всестранност и прецизност на изследователските методи	324
б. Преодоляване на тотализиращото мислене (Totaldenken)	325
в. Преодоляване на чисто и само естетическото разглеждане	327
г. Единство на човечеството	328
д. История и настояще стават неразривни за нас	329
5. ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ИСТОРИЯТА	331
БЕЛЕЖКИ	337

ПЪРВА ЧАСТ

СВЕТОВНА ИСТОРИЯ

УВОД

Въпросът за структурата на световната история

По обхвата и по дълбочината на преобразуването на целия човешки живот епохата ни има най-решаващото значение. Само целокупната история на човечеството съумява да даде мащабите на смисъла на случващото се понастоящем.

Ала погледът към човешката история ни въвежда в тайната на нашето човешко битие. Това, че ние изобщо имаме история, че чрез историята ние сме такива, каквито сме, че досега тази история е траела само относително много кратко време, ни позволява да запитаме: Откъде идва това? Накъде води то? Що значи то?

От памтивека човекът си е създавал картина на цялото: най-напред в митически образи (в теогонии и космогонии, в които човекът има своето място), по-нататък в образа на едно действие на Бога чрез политическите световни решения (визия на пророците за история), след това като случване на откровението в целостта от сътворение на света и грехопадение, та до края на света и до мировия съд (Августин).

Принципно друго става историческото съзнание, когато то се опира на емпирически основи и само на тях. Легендарните все още истории за едно естествено възникване на културите такива, каквито те са били нахвърляни повсеместно, от Китай, та до Западна Европа, вече са имали този замисъл. Днес реалният хоризонт е необикновено разширен. Времевата ограниченост – примерно възрастта на света от шест хиляди години според библейското поверие – е разчупена. Вътре в миналото и идното се отваря една безкрайност. В нея изследването се свързва с исторически останки, с документи и монументи от миналото.

Пред необозримото многообразие този емпиричен образ на историята трябва или скромно да се задоволи да разкрива единични регулярности и нескончаемо да описва Многото: повтаря се едно и същото; в различното го има аналогичното; има политически властови порядки в типичната им последователност от формообразувания и я има хаотичната взаимопреплетеност; има регулярни редувания на стилове в духовното и го има нивелирането в нерегулярно траещото.

Или пък се потърсва да се постигне един единен, всеобхватен исторически образ на човечеството: съзират фактическите кръгове на културата в тяхното протичане; виждат ги поотделно, а сетне – във взаимодействие; схващат тяхната общност по въпросите за смисъла и по взаимната им разбираемост и накрая мислят едно-единствено смислово единство, в което всичко многообразно си има своето място (Хегел)¹.

Който се обръща към историята, неволно осъществява такива универсални възгледи, довеждащи цялото на историята до единство. Същите могат и да остават безкритични, та дори неосъзнати и следователно – безвъпросни. У историческите начини на мислене тях обикновено ги препоставят като саморазбираемости.

Така в XIX в. като световна история е важало онова, което след предстъпалата Египет и Месопотамия е начело в Гърция и Палестина и е довело до нас – останалото е спадало към областта на етнографията и е лежало извън истинската история. Всемирната история е била историята на Западна Европа (Ранке).

Обратно, в позитивизма на XIX в. всички хора е трябвало да бъдат с еднакво право. Историята е там, където живеят хора. По време и пространство световната история обхваща земното кълбо. Според разпределянето си в пространството тя се подрежда географски (Хелмолт). Тя се е състоявала навсякъде по земята. Борбите на негрите в Судан са лежали на едно историческо ниво с Маратон и Саламин, та дори са били може би и по-значими по мобилизираните маси хора.

Изглежда, че и степенуванията по ранг, и структурите са ставали доловими отново посредством възгледа за единни култури². От масата на чисто и просто природното човешко съществуване – такъв е бил възгледът – културите са израствали подобно на организми, като самостоятелни образувания на живота, имали са начало и край, нищо не ги е касало една друга, но пък са можели, разбира се, все някога да се срещнат и да си попречат една на друга. Шпенглер знае осем, Тойнби – двадесет и едно такива исторически тела. Шпенглер им дава хиляда години продължителност на живота, Тойнби – една неопределена такава. Шпенглер вижда необходимостта от един тайнствен, тотален процес на съответното културално тяло, една метаморфоза, чиято

закономерност той смята, че опознава морфологически из аналозиите между фазите на различните културални тела, у него всеки символ се превръща във физиогномичен образ. Тойнби осъществява един многопластов каузален анализ от социологически гледни точки. При това той дава простор на свободните решения на човека, ала така, че и според него цялото се появява пред взора във възгледа за един съответно необходим процес. Двамината следователно правят предсказание за бъдещето, изхождайки от техния цялостен възглед³.

Самостоятелен крупен образ на историята в нашата епоха освен Шпенглер и Тойнби разви Алфред Вебер. Неговият универсален възглед за история, неговата социология на културата, въпреки влечението му да прави от цялостите на културите предмет на познанието, остават в действителност необикновено отворени. Воден от своята ясно-видска интуиция за история, с непогрешим усет за ранга на духовните творения, той така нахвърля историческия процес, че нито разпръснатостта в несъотнесени един към друг организми на културата, нито единството на историята на човечеството като такава се превръща за него в принцип. Но фактически за него възниква образът на един универсален исторически процес, който се разчленява в първични високи култури, вторични култури от първо и второ стъпало, та до историята на експанзивната Западна Европа от 1500 г.

Тези възгледи не ще трябва да бъдат по-нататък обсъждани. По-скоро аз от своя страна ще се опитам да проектирам схемата на един тотален възглед.

При моя проект се опирам на верската теза, че човечеството има един-единствен произход и една цел. Произход и цел ние не познаваме, във висша степен не и чрез някакво знание. Те са осезаеми само в проблясъка на многозначни символи; нашето съществуване се движи между тях; във философско опомняне ние търсим, разбира се, да се доближим и до двете – и до произхода, и до целта:

У Адам всички ние, людете, сме сродни – произхождаме от ръката Божия, сътворени сме по Негов образ и подобие.

В произхода явеността на битието е била в неосъзната настоящост. Грехонадението ни е изкарало на пътя чрез познание и чрез крайна практика с цели във времето да стигнем до яснотата на осъзнато явеното.

С осъществяването на края ние постигаме съзвучие-

то на душите, съзерцаваме се един другото в обично настояще, в безгранично разбиране, принадлежейки на едно-единствено царство на вечните духове.

Всичко това са символи, а не реалности. Емпирически достъпната универсална история обаче ние схващаме в нейния смисъл – било че тя го има, било че ние, люгоете, ѝ го даваме – само под идеята за единството на цялото на историята. Емпирическите фактически състояния ние разглеждаме с оглед на това, доколко те съответстват на една идея за единство или доколко те напълно ѝ противостоят.

При това пред нас се разгръща един образ за история, в който към историята спада това, което, първом, безпогрешно стои на мястото си като нещо еднократно в единия, единствения, целокупен процес на човешката история и което, второ, има в комуникацията или в континуитета на Бъденето-човек действителност и наложителност.

Да нахвърляме сега вече в една структура на световната история нашата схема, която търси най-голямата широта и най-решителното единство на историята на човечеството.

1. ОСЕВОТО ВРЕМЕ

На Запад философията на историята възниква на основата на християнската вяра. Във великолепните творби на Августин, та до Хегел тази вяра видя Божия ход в историята. Деяния на Божие откровение са решаващите преломи. Това и Хегел го е казал: Цялата история отива към Иисус и иде от него; появата на Божия Син е оста на световната история. Нашето летоброене е всекидневното потвърждение на тази християнска структура на световната история.

Християнската вяра обаче е *една* вяра, не – вярата на човечеството. Недостатъкът тук е, че такъв възглед за универсална история може да има валидност само за вярващи християни. Но и на Запад християнинът не е свързал своето емпирично схващане на историята с тази вяра. За него една верска догма не е твърдение от емпиричното вникване в действителния ход на историята. За християнина свещената история се е отделяла като различна по смисъл от профанната. Вярващият християнин също е можел да изследва дори самото християнско предание така, както други емпирични предмети.

Една ос на световната история, в случай че я има, би могла да бъде *емпирически* намерена като фактическо състояние, което като такова може да бъде валидно за всички хора, също и за християните. Тази ос трябва да се търси там, където са възникнали предпоставки човек да стане такъв, какъвто е; където с изключителна плодотворност е протичало такова формиране на човешкото битие, което, независимо от определеното религиозно съдържание, е можело да стане толкова убедително – ако не чрез своята емпирична неопровержимост, то при всички положения заради определена емпирична основа за Запада, за Азия, изобщо за всички хора – така че за всички народи да бъдат намерени общите рамки за разбирането на тяхната историческа значимост. Тази ос на световната история би трябвало да се отнесе към 500 г. пр. Хр., по времето на протичащия между 800-ната и 200-ната година духовен процес. Тогава е най-дълбокият прелом на историята. Тогава се появява типът човек, който се запазва и до ден днешен. Това време за по-кратко ще наричаме „Осево време“.

а. Характеристика на Осевото време

По това време се случват накуп необикновени неща. В Китай живеят Конфуций и Лао Дзъ, възникват всички направления на китайската философия, мислят Мо Ди, Чжуан Дзъ, Ле Дзъ и много други; в Индия възникват Упанишадите, живее Буда, развиват се, както в Китай, всички философски възможности – от скептицизма, та до материализма, до софистиката и до нихилизма; в Иран Заратустра учи на светоглед, който налага борбата между доброто и злото; в Палестина се появяват пророците – от Илия, през Исаия и Иеремия, та до Второисаия; в Гърция пък това е времето на Омир, на философите Парменид, Хераклит, Платон, на трагичите, Тукидид и Архимед. Всичко, което с такива имена е само загатнато, е извисявало ръст през тези малко на брой векове приблизително по едно и също време в Китай, Индия и Западна Европа, без да са знаели един за друг.

Новото у тази епоха във всичките три свята е, че човекът осъзнава битието в цялост, самия себе си и своите граници. Той изпитва страховитостта на света и собственото си безсилие; поставя радикални въпроси; изправен пред бездната, напират към освобождение и спасение. Схващайки

със съзнание своите граници, той си поставя най-върховните цели; узнава безусловността в дълбта на Бъденето-себе-си и в яснотата на трансценденцията.

Това е ставало в рефлексията. Осъзнатостта още веднъж е направила съзнанието осъзнато, мисленето се насочило към мисленето. Възникнали духовните борби с опитите да бъде убеждаван Другият чрез съобщаване на мисли, основания, изживявания. Били опитани най-противоречащи си една на друга възможности. Дискусия, партийно строителство, разцепване на духовното, което обаче се взаимоотносяло в противоположното, довели до възникване на безпокойство и движение, граничещи с духовния хаос.

В тази епоха били породени основните категории, в които ние до ден днешен мислим, и били сътворени наченките на световните религии, с които и до днес хората живеят. Във всеки един смисъл била направена стъпката към универсалното.

Чрез този процес били подлагани на проверка, поставени под въпрос и разгадавани неосъзнато валидни до този момент представи, нрави и състояния. Всичко попадало в един водовъртеж. И доколкото унаследената субстанция била все още жива и действителна, то тя била осветлявана в нейните явления и с това – преобразувана.

*

Митичната епоха, в нейното спокойствие и саморазбираемост, била към края си. Гръцките, индийските, китайските философи и Буда били – в техните решаващи виждания, пророците – в тяхната мисъл за Бога – немитични. Започнала борбата срещу мита от страна на рационалността и на рационално уяснения опит (логосът срещу мита), след това – борбата за трансцендентността на Единия Бог срещу демоните, каквито няма, – и борбата срещу неистинните образи на Бога из етична възмутеност срещу тях. Божеството било възвишено чрез етизиране на религията. Митът обаче се превърнал в материал на един език, който език пък известявал в него нещо изцяло по-друго от изначално заложеното в него, превръщал го в иносказание. Митовете били преоформени, схванати из нова дълбочина в този преход, който бил по нов начин митотворящ в мига, в който митът като цяло бил разрушен. Старият митичен свят бавно потъвал, но пък оставал фонът на цялото чрез фактическата

вяра на народните маси (и можел впоследствие отново да удържи победа в обширни области).

Това целокупно изменение на Бъденето-човек може да бъде наречено *одухотворяване*. Откъм безвъпросната вътрешна съкровеност на живота се състоява поотпускането, из покоя на полярностите се прехожда към неспокойството на противоположностите и на антиномиите. Човекът не е вече затворен в себе си. Той е несигурен в самия себе си и с това – отворен за нови, безгранични възможности. Той може да чува и разбира това, за което дотогава никои не е бил попитал и което никои не е бил възвестявал. Нечутото става видно. Със света му и със самия него осезаемо става за човека битието, но не окончателно: въпросът остава.

За първи път имало философи. Хората гръзнали както отделни индивиди да се опрат на самите себе си. Отшелници и странстващи мислители в Китай, аскети в Индия, философи в Гърция, пророци в Израел принадлежат един другиму, колкото и те да са различни един от друг по вяра, съдържание, вътрешна устроеност. Човекът съумял да се противопостави вътрешно на целия свят. Той открил в себе си произхода, из който се въздига над самия себе си и над света.

В *спекулативната мисъл* той се възнася до самото битие, което бива схванато без двойственост, в изчезването на субект и обект, в съвпадането на противоположностите. Онова, което в най-върховната възнесеност се изпитва като идване-при-самия-себе-си в битието или като *unio mystica*, като единение с божеството или като ставане на инструмент за волята на Бога, в обективиращата спекулативна мисъл бива изговорено двузначно и неразбираемо.

Истинският човек е онзи, който, вързан и обвит в плътта, окован от нагони, само смътно съзнаващ самия себе си, копнее по освобождение и по спасение и вече може да ги постигне в света – било във възнесеността към идеята или в предоставеността на атараксията, или в потъналостта в медитацията, или в знанието за самия себе си и за света като за атман (космически божествен дъх – бел. прев.), или в изпитването на нирваната, или в съзвучието с Дао, или в отгадеността на Божията воля. Това са, разбира се, необикновени смислови различия в убеждението и във верските съдържания, ала общото им е, че човекът се разпростира отвъд себе си, като осъзнава самия себе си в цялото на бити-

ето и поема по пътища, които той сам трябва да извърви. Той може да се откаже от всички блага на света, да отиде в пустинята, в гората и в планината, като отшелник да открие творящата сила на самотата и да се върне в света като по-знаещ, като по-мъдър, като пророк. В Осевото време се е случило откровението на това, което по-късно наричали разум и личност.

Постигнатото от отделния индивид в никакъв случай не се пренася върху всички. Отстояването между върховете на човешките възможности и масата по онова време е било необикновено. Ала това, в което отделният индивид се превръща, все пак променя индиректно всички. Бъденето-човек като цяло прави скок.

*

На новия духовен свят отговаря едно *социологическо състояние*, което показва аналогии във всички три области. Съществувало е изобилие от малки държавици и градове, имало е борба на всички срещу всички, при която все пак най-напред е било възможно едно удивително преуспяване, разгръщане на сила и богатство. В Китай под безсилното водичество на династията Чжоу животът на малките държавици и градове бил станал суверенен; политическият процес представлявал уголемяване на малките посредством подчиняването на други малки. В Елада и в Предния Ориент имало самостоятелен живот на малките, отчасти дори на онези, които били поробени от персите. В Индия имало много държави и самостоятелни градове.

Взаимното *общуване* гало ход на едно духовно движение съответно в трите свята. Китайските философи Конфуций, Мо Ди и други скитали, за да се срещат на прочути, благоприятстващи духовния живот места (те създавали школи, които синолозите наричат Академии) точно така, както софистите и философите в Елада пътували и както Буда бродел цял живот.

Преди съществувало едно сравнително трайно духовно състояние, в което въпреки катастрофите всичко се повтаряло, състояние, ограничено в хоризонтите, в едно тихо, много бавно духовно движение, което не бивало осъзнавано, а значи не бивало и понятизирано. Сега, напротив, расте напрежението и става основа на шеметно бързо движение.

Същото бива осъзнато. Човешкото съществуване става, в качеството си на *история*, предмет на размисъл. В собственото им настояще, така чувстват и знаят това хората, започва нещо необикновено. Ала ведно с това същевременно те осъзнават, че то е било преходено от едно безкрайно минало. Още в началото на това пробуждане на собствено човешкия дух човекът е бил носен от спомена, имал е съзнание за закъснялост, та дори за упадък.

Човек вижда пред очите си *катастрофата*, *иска да помогне* с прозрение, възпитание, реформа. Човек иска, планирайки, да вземе в ръце хода на събитията, иска да възстанови правилните състояния и за първи път да ги създаде наново. Целокупността на историята бива мислена като поредица от фигурации на историята или като процес на постоянно влошаване, или като кръговрат, или като възход. Човек знае по какъв начин хората да живеят най-добре, да бъдат администрирани и управлявани. Мисли за реформа владееят действието. Философите се местят от държава в държава; те са съветници и учители, биват презирани и търсени, намират се един спрямо друг в дискусия и конкуренция. Налице е социологическа аналогия между неудачата на Конфуций в императорския двор на държавата Уей и тази на Платон в Сиракуза, между школата на Конфуций, в която биват образовани бъдещи държавници, и Академията на Платон, в която е ставало същото.

Епохата, в която това се е разгръщало през вековете, не е била *просто възходящо развитие*. Тя е била в едно и също време разрушение и ново пораждање. В никакъв случай не се е стигало до завършек. Върховните възможности на мисълта и на практиката, които са били осъществени на дело у някои индивиди, не са ставали общо благо, тъй като хората в тяхното мнозинство не са могли да ги следват. Това, което отначало е било свобода на движението, накрая се е превърнало в анархия. Когато креативността изчезнала за епохата, в трите области на културата се стигнало до фиксацията на поучителните мнения и нивелировката. Из ставащия непоносим безпорядък израснал поривът към едно ново свързване на намиращите се във възстановяване трайни състояния.

Завършекът е най-напред политически. Насилствено, посредством завоевания, възникват големите всевладеещи царства почти едновременно в Китай (Ши Хуанди), в Индия

(династията Маурия), в Западна Европа (елинските царства и Imperium Romanum). Навсякъде в срива бивал постиган преди всичко един технически и организационно планомерен ред.

Навсякъде обаче оставала *съотнесеността към духа на предходното*. Той се превръщал в образец и предмет на почитание. Неговите дела и великите личности стоели пред очите и се превръщали в съдържание на школа и възпитание (Ханската династия съзградила конфуцианството, Ашока – будизма, Августинската епоха – съзнателното елинистико-романско образование).

Израсналите в края на Осевото време универсални царства смятали, че са изградени вовеки веков. И все пак устойчивостта им била измамна. Макар тези царства, измерено по държавните формации на Осевото време, и да са траели продължително, всички те изпадали в упадък и се разлагали. Хилядолетията след това довели до необикновена промяна. Разпад и възстановяване на големи царства – това, погледнато от този аспект, е била историята след края на Осевото време, такава, каквато по-преди тя е била през хилядолетията на древните високи култури, но в един по-друг смисъл, а именно – все още без напрежението по отношение на духа, който е бил израснал в Осевото време и оттогава насетне е ставал постоянно действен, като е придавал на всяко човешко деяние нова подвъпросност и ново значение.

б. Структурата на световната история, набелязана откъм Осевото време

Посочването на някои факти такива, каквито аз ги дадох, не е достатъчно да доведе до окончателна убеденост в истината на един исторически възглед. Само нагледното актуализиране на пълнотата на историческото предание може да доведе до все по-голяма яснота на тезата или пък да доведе до отказ от нея. Нагледното актуализиране не е работа на една кратка книга. Моите указания значат въпрос и изискване да се изпробва тезата.

Допуснем ли, че тя е истинна, то с възгледа за Осевото време като че ли пада светлина върху целокупната световна история, и то така, че се откроява нещо като структура на световната история. Нека се опитам да загатна за тази структура:

1. *Хилядолетните древни високи култури секват с*